

УДК 329.63

Боярська О. А.

*Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПОЛІТИЧНИЙ РАДИКАЛІЗМ ТА ЕКСТРЕМІЗМ НА ДОНБАСІ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

Проаналізовано процес розвитку політичного радикалізму та екстремізму на Донбасі а також розглядаються окремі питання протидії екстремістським проявам в регіоні.

Ключові слова: екстремізм, радикалізм, тероризм, національна безпека, Донбас

Сучасний період розвитку українського суспільства характеризується значним посиленням напруженості, зростанням протиріч, виникненням численних конфліктів у різних сферах життя. У зв'язку з цим забезпечення політичної стабільності, громадянського миру та взаємопорозуміння в суспільстві, запобігання проявам екстремізму виступає одним з головних напрямів державної політики сфері забезпечення національної безпеки України.

Одним з найбільш актуальних викликів національній державності України є екстремізм, який, за словами М. Яхьяєва, є крайньою формою соціальної деструктивної дії, що створює загрозу безпеці держави, стабільному розвитку суспільства [1]. Політичний екстремізм як соціально-деструктивне явище характеризується використанням насильствених форм і методів політичної боротьби, несумісних із нормами права або суспільної моралі. Виступаючи чинником дестабілізації суспільно-політичної ситуації в державі, політичний екстремізм поєднує такі ознаки як ідейно-світоглядна нетерпимість, ідеологічне обґрунтування насильства як допустимого методу політичної боротьби, використання і спроби монополізації прав на тлумачення суб'єктами політичного екстремізму ідеологічних доктрин та релігійних учень, культивування харизматичності іміджу лідерів екстремістських рухів тощо. Головною ж причиною появи політичного екстремізму є боротьба за економічну і політичну владу.

Дослідженню сутності політичного радикалізму та екстремізму, виявленню особливостей його проявів у суспільно-політичному житті,

виробленню стратегії протидії з боку держави присвячено наукові праці вітчизняних науковців Е. Васильчука [1], В. Ігнатова [2], В. Ліпкана [3], М. Паламарчука [4], та ін., а також зарубіжних дослідників Р. Амірокової [5], А. Аршинової [6] С. Воронцова [7], А. Нікітіна [8], І. Поддубського [9], М. Яхьяєва [10] тощо.

Загострення соціально-економічних проблем, радикалізація боротьби між політичними силами, поширення в посткомуністичному ідеологічному вакуумі радикальних ідеологічних течій та деструктивних поглядів призводить до появи низки екстремістських організацій, котрі вдаються до вчинення тяжких злочинів проти основ національної безпеки, особистих прав і свобод людини і громадянина. Виникнення такого роду організацій які діяли і діють на території України дозволяє констатувати актуальність вивчення екстремізму, потребу контролю над ним та визначення правових заходів з боку держави для локалізації діяльності екстремістських організацій.

Революція гідності, відсторонення від влади В. Януковича та його оточення спричинило ескалацію суспільно-політичної напруженості в Україні в листопаді 2013—лютому 2014 р. Збурення протестних настроїв зумовило активізацію діяльності в Донецькій та Луганській областях сепаратистських сил, екстремістських організацій. А такі організації існували в регіоні протягом багатьох років. Починаючи з «Інтернаціонального движенья Донбасса»—організації, що була заснована у 1990 р. братами Дмитром та Володимиром Корніловими та організаціями, які були створені за допомогою та активної участі Партії регіонів (такі як «Донецька республіка», «Донбаська Русь», «Луганская гвардия» та ін.)—у регіоні існувала розвинена структура різноманітних громадянських організацій, які проводили до 2014 р. агітацію та відверту пропаганду «автономістського» патріотизму, прививали населенню Донбасу почуття особистої впливовості, протиставляли південно-східні області країни Центральній та Західній Україні. Ці організації формально не були пов'язані з провідними політичними силами і регіональною владою, але мали представництво в місцевих органах самоврядування, спирались на розвинену інформаційну структуру. Партія регіонів завжди використовувала такі організації у своїх цілях коли треба було заявити те, чого не могли зробити її формальні лідери. Ці лялькові, маріонеточні організації до повалення режиму В. Януковича завжди виступали організаторами різного роду локальних політичних провокацій. Після перемоги Революції гідності регіональна політична та економічна еліта, яку позбавили державної влади, вирішила від-

ступити на Донбас, до своєї твердині, щоб утримати владу принаймні там — ввести автономію регіону, на цей раз вже політичну (економічна автономія існувала на Донбасі практично з середини 90-х років минулого століття), пригрозити відокремленням, прийняти підтримку російського імперіалізму. В цих умовах у діяльності вищеназваних організацій різко змінюється тактика дій, вони встають на шлях організації масових заворушень, силових сутичок із представниками правоохоронних та безпекових органів, захоплення і блокування діяльності адміністративних установ та ін.

Подальше загострення ситуації в Донецькій та Луганській областях спричинило розгортання діяльності підтримуваних ззовні незаконних воєнізованих формувань і терористичних угруповань. Екстремістські організації регіону тривалий час здійснюючи свою діяльність легально, напівлегально або нелегально створили ідейно-політичні, організаційні та матеріально-технічні передумови для розгортання партизанської війни в міських умовах за участю або так званих «ополченців» або найманців з території Російської Федерації.

Розглянемо більш детально діяльність таких організацій, центральне місце серед яких займає «Донецька республіка». У грудні 2005 р. у Донецьку було створено міську організацію «Донецька республіка». Її засновниками стали О. Цуркан (працював під час президентських виборів 2004 р. в структурі штабу В. Януковича в Донецькій області), О. Фролов та А. Пургін. У цьому ж місяці була також створена й обласна організація. У листопаді 2006 р. «Донецька республіка» отримала дозвіл у мерії Донецька на збір підписів про проведення референдуму щодо «незалежності Донбасу, як це зробило Придністров'я» і створення «Донецької федеративної республіки», після чого почала відкритий збір підписів за вихід зі складу України та об'єднання в одне державне утворення на базі Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Херсонської і Запорізької «республік».

У травні 2007 р. проти «Донецької республіки» було порушено кримінальну справу за ч. 3 ст. 109 (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), ч. 2 ст. 110 (Посягання на територіальну цілісність та недоторканість України), ч. 1 ст. 161 (Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань — розпалювання ворожнечі) Кримінального Кодексу України. У листопаді 2007 р. Донецький окружний адміністративний суд за позовом Головного управління юстиції Донецької області на підставі матеріалів СБУ заборо-

нив діяльність громадянської організації «Донецька республіка», проте її представники до 2013 р. судилися в апеляційній та касаційній інстанціях і не припиняли незаконну діяльність, проводили сепаратистські акції, брали участь у Всеросійському молодіжному освітньому форумі «Селігер», де у 2013 р. вперше з'явився прапор так званої «Донецької народної республіки».

У квітні 2014 р. у сесійній залі будівлі Донецької ОДА представниками організації було проголошено «Декларацію про суверенітет Донецької народної республіки», яку проголосили на території Донецької області. Через кілька днів було проголошено про проведення референдуму. Організатори агітували місцевих мешканців прийти на референдум, обіцяючи, мовляв після нього до Донецька будуть уведений російські миротворчі війська з метою стабілізації ситуації в регіоні. Референдум щодо статусу так званої «Донецької народної республіки» був проведений 11 травня 2014 р. в деяких населених пунктах Донецької області. 24 травня екстремістська організація Донецька народна республіка оголосила про своє об'єднання з подібною псевдореспублікою — «Луганською народною республікою» у так звану «державу» «Новоросія», а також висунула територіальні претензії до України на інші південні та східні області — Одеську, Миколаївську, Херсонську, Запорізьку, Дніпропетровську та Харківську.

Поруч з «Донецькою республікою» в регіоні у 2007 р. була створена суспільно-політична організація проросійського ірідентистського спрямування «Донбаська Русь». Основними цілями її створення були оголошені: усіякий захист російської мови та російської культури; об'єднання усіх здорових суспільних сил у боротьбі з «українським нацизмом»; захист та підтримка канонічного православ'я в Україні та ін. До подій початку 2014 р. «Донбаська Русь» регулярно організувала патріотичні акції на кшталт «Русского маршу», щорічні святкування річниці створення Донецько-Криворізької республіки, антинатовські заходи. Після повалення режиму В. Януковича «Донбаська Русь» також перейшла до екстремістської діяльності.

Проголошення Луганської народної республіки відбулося на тлі сепаратистського руху, що активізувався після перемоги Революції гідності в кінці лютого 2014 р. Вже 1 березня Луганська обласна рада під головуванням В. Голенка ухвалила рішення про визнання нелегітимними центральних органів виконавчої влади України. Наступного дня в ході організованого мітингу за відокремлення Донбасу від України загони самооборони так званої «Луганської гвардії» (громадянська організація

м. Луганська, створена для захисту регіону від активістів Євромайдану) звернулись до населення Луганщини із закликом чинити опір «націоналістичним формуванням «Правого сектору», «Тризуба», «Свободи» та ін. Протягом березня 2014 р. подібні загони «гвардійців» були утворені в Алчевську, Стаханові, Першотравенську, Лисичанську, Ровеньках, Лутугино та інших містах області.

У середині квітня 2014 р. луганські сепаратисти висунули ультиматум щодо припинення антитерористичної операції та заявили про готовність перейти до активної фази спротиву на всій території області. 27 квітня групою осіб, які захопили будівлю управління СБУ у Луганській області була проголошена «Луганська народна республіка». 29 квітня було захоплено будівлю обласної держадміністрації, обласної прокуратури. 11 травня 2014р. відбувся т. зв. «референдум про суверенітет Луганської народної республіки». Наступного дня на підставі проведеного псевдореферендуму було проголошено незалежність «Луганської народної республіки», про що оголосив самопроголошений «народний губернатор» В. Болотов.

Ще задовго до бурхливих подій весни 2014р. в Луганську у лютому 2012 р. був проведений круглий стіл «Майбутнє Донбасу» за участю громадських організацій, представників Донецької, Луганської та Ростовської (Російська федерація) областей. За результатами круглого столу було проголошено про створення українсько-російської Громадянської ініціативи «Донбас за Євразійський Союз (ЄАС)». Подальші події на Луганщині яскраво продемонстрували яке «майбутнє» Донбасу готували учасники круглого столу.

Ескалація суспільно-політичного напруження і збройного насильства на території Донецької та Луганської областей супроводжувалося збуренням протестних настроїв, поширенням завідомо неправдивої провокаційної інформації серед населення, захопленням або привласненням владних повноважень. Ці публічні заклики та дії, ініціаторами яких виступали вищевказані та інші екстремістські організації регіону, супроводжувалися блокуванням, силовою протидією, а в окремих випадках і захопленням адміністративних установ. Оголошувалися вимоги визнання Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, голів органів місцевого самоврядування нелегітимними, наміри про проведення місцевого референдуму щодо включення областей до складу Російської Федерації та сприяння введенню контингенту російських військ на територію регіону. Зазначені дії супроводжувалися демон-

стративним зриванням і публічним знищенням державної символіки України.

Аналіз подій на Донбасі протягом минулого року свідчить про те, що діяльність суб'єктів політичного екстремізму набирало масового і організованого характеру. Претендуючи на владу, вони намагалися реалізувати свої цілі та програмно-ідеологічні настанови, спекулюючи на офіційно-економічних негараздах, етноконфесійних проблемах, що призводило до системності його проявів у різних сферах суспільного життя. Наявність системи політичних та громадських організацій, що перебувають на різних ідейно-політичних платформах, наявність організацій, які тривалий час камуфлювалися під молодіжні спортивні товариства (на кшталт славнозвісного «Оплоту») або військово-патріотичні клуби сприяло широкомасштабності і цілеспрямованості екстремістської діяльності. Така згуртованість суб'єктів політичного екстремізму надавало їхнім діям масового узгодженого характеру.

Нажаль, свій внесок в створення передумов, які призвели до вибуху вулкану 2014р. під час так званої «русской весны», додали регіональні органи державної влади. На розроблення та ідеологічне обслуговування «регіонального патріотизму» виділялися бюджетні кошти, у цьому руслі працювали комунальні та більшість приватних медій. Скажімо, Луганська облрада ухвалила створення програми «Патріот Луганщини», яка протиставляла місцевий, донбаський патріотизм загальнонаціональному. На кошти тієї ж Луганської облради проводили «Антифашистські форуми», куди запрошували депутатів російської Держдуми, штабу К. Затуліна, шовіністичеську професуру та кремлівських політологів, на кшталт С. Маркова. У 2013 року доходило до абсурду: коли правляча Партія регіонів офіційно підтримала курс на євроінтеграцію, чергове збіговисько «антифашистів» відбувалося під гаслом «В Європу без фашизму».

Все це говорить про те, що феномен загострення «донбаського екстремізму» спирається на тривалі глибинні процеси, які відбувалися на сході України впродовж мало не всіх років незалежності України. Пояснювати ситуацію на Донбасі лише російським впливом буде надто поверхово. Виходячи з цього, необхідність об'єктивного та чесного аналізу причин які призвели до кровавих подій на Сході України, відпрацювання механізмів протидії проявам політичного радикалізму та екстремізму повинно посідати сьогодні вагоме місце у системі нейтралізації загроз і викликів національній безпеці України.

Актуальними на сьогодні залишаються розроблення та впровадження політико-правових і безпечних стратегій у сфері протидії цим деструктивним виявам. Проведення профілактичних заходів з метою недопущення проявів екстремізму та порушень громадського порядку і громадянської безпеки вимагає розроблення державної програми, яка передбачала б участь всіх державних органів у її втілення в життя. Особливою має стати роль і громадських організацій у зазначеному питанні.

Особлива увага також повинна приділятися засобам масової інформації, телебаченню та радіо, адже вплив засобів масової інформації на свідомість громадян є значним і правильно побудована діяльність силових структур разом з засобами масової інформації може знизити ризик виникнення масового безладу.

Список використаних джерел:

1. Васильчук Е. О. Політичний радикалізм та екстремізм у молодіжному середовищі України: монографія / Е. О. Васильчук — Черкаси, «Палліум», 2014. — 514 с.
2. Ігнатов В. Екстремізм / В. Ігнатов // Етнонаціональний розвиток України. — К., 1993. — 807 с.
3. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія / В. А. Ліпкан. — К.: Текст, 2003. — 600 с.
4. Паламарчук М. О. Протидія екстремізму в Україні: напрями оптимізації правового забезпечення / М. О. Паламарчук // Стратегічні пріоритети. — К., 2012. — № 3 (24). — С. 102–106.
5. Амирокова Р. А. Политический экстремизм в современном политическом процессе России: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / Р. А. Амирокова. — Черкесск, 2006. — 28 с.
6. Аршинова А. И. Молодежный радикализм в политическом процессе современной России (1990–2000-е г. г.): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.02. «Политические институты, процессы и технологии» / А. И. Аршинова. — М., 2012. — 27 с.
7. Воронцов С. А. Антиэкстремистская деятельность органов государственной власти и местного самоуправления в институционально-правовом контексте: авто реф. дисс. на соис-

- вание науч. степени д. ю. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии. (юридические науки)»/ с. А. Воронцов. — Ростов-на-Дону, 2009. — 54с.
8. Никитин А.Г. Экстремизм как объект общетеоретического и общеправового анализа: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. ю. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства, история учений о праве и государстве/ А. Г. Никитин. — М., 2010. — 23 с.
 9. Поддубский И.Л. Политический радикализм и экстремизм молодежи в контексте национальной безопасности Республики Беларусь/И. Л. Поддубский//Проблемы управления. — 2009. — №2 (31). — С. 120–125.
 10. Яхьяев М. Я. Экстремизм: методологические подходы к исследованию проблемы [Текст] / М. Я. Яхьяев // Экстремизм. ru — Режим доступа: <http://www.ekstremizm.ru/publikacii/izuchenie-i-prognozirovanie/item/616>

Стаття надійшла до редакції 09.03.2015 р.

Боярская Е. А. Политический радикализм и экстремизм на Донбассе: к истории вопроса

Проанализирован процесс развития политического радикализма и экстремизма на Донбассе а также рассматриваются отдельные вопросы противодействия экстремистским проявлениям в регионе. Ключевые слова: экстремизм, радикализм, терроризм, национальная безопасность, Донбасс.

Boyarska O.A. Political radicalism and extremism in the Donbas: background

To analyze the process of political radicalism and extremism in the Donbas and discusses some issues of combating manifestations of extremism in the region.

Keywords: extremism, radicalism, terrorism, national safety, Donbas.